

دانشگاه باقر العلوم «علیه السلام»

دانشکده: علوم سیاسی، اجتماعی و تاریخ
پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته: تاریخ اسلام

عنوان:

نقش امام رضا «و اعقاب ایشان

در گسترش تشیع در ایران

استاد راهنما:

خانم دکتر زهرا روح الهی امیری

استاد مشاور:

سرکار خانم ناهید طیبی

نگارش:

منیژه مهکی

1395

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

بانوی کرامت، اسوهی دانش و فضیلت، حضرت معصومه \llcorner .
امید که این کوشش ناچیز مورد قبول آن عزیز واقع گردد.

السَّلَامُ عَلَى عَوْتِ اللَّهْفَانِ وَ مَنْ صَارَتْ بِهِ اَرْضُ خُرَّاسَانَ، خُرَّاسَانَ
السَّلَامُ عَلَى قُرَّةِ عَيْنِ الْفَاطِمَةِ \llcorner سَيِّدَةِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ.
السَّلَامُ عَلَى الْبَهْجَةِ الرَّضْوِيَّةِ وَالْاِخْلَاقِ الرَّضِيَّةِ \llcorner
وَالْغُصُونِ الْمُتَفَرِّعَةِ \llcorner عَنِ الشَّجَرَةِ \llcorner الْاِحْمَدِيَّةِ \llcorner ¹

سلام بر فریادرس پریشان دلان و سلام بر آن که به وجود او سرزمین خراسان، خراسان
گشت.

سلام بر آن روشنی چشم فاطمه \llcorner ، ابربانوی بانوان جهان.
سلام بر آن برافروختگی و تابندگی و شادابی رضوی و اخلاق پسندیده.
و آن شاخسارهای برآمده از درخت احمدی.

تقدیر و تشکر

با تشکر از همه‌ی عزیزانی که مرا در به ثمر رساندن این تحقیق یاری نمودند - به ویژه اساتید گرانقدر راهنما و مشاور - سرکار خانم دکتر امیری روح الهی و سرکار خانم طیبی - که در طی این مدت مشوق راه من بودند و با تمام وجود در همه مراحل پژوهش یار و همراه من بودند. تقدیر و تشکر از کلیه مسئولین و تمام اساتیدی که در طول سالیان عمرم در تحصیل مرا یاری نمودند. به ویژه اساتیدی که در این پژوهش مرا راهنمایی دلسوزانه و عالمانه نمودند.

از خانواده محترم به ویژه همسر گرامی ام حجه الاسلام و المسلمین حاج آقا حسینی که یار و همراه و راهنمای من بودند و فرزندان عزیزم که در طول این سالیان صبورانه همراهیم کردند صمیمانه تقدیر و تشکر می‌کنم. از دوست و رفیق بزرگوارم سرکار خانم سیده شریفه نبوی که در این راه مرا یاری دادند و یا تشویق‌های خودشان راه را برای من هموار می‌کردند تشکر می‌نمایم.

امیدوارم خداوند متعال به همه آنان خیر دنیا و آخرت عطا کند و همواره در پناه امام

رئوف علی بن موسی الرضا علیه السلام باشند. *إن شاء الله تعالی.*

چکیده

مکتب تشیع در ایران پیشینه دیرینه‌ای دارد اما تکمیل و رشد اصلی آن در عصر امام رضا ﴿﴾ صورت گرفته است. یاران مخلص امام علی ﴿﴾، موالیان، علویان، داعیان عباسی باعث رشد تشیع در ایران بودند اما به خاطر سیطره مکتب اهل سنت و ارتباط محدود ایرانیان با ائمه اطهار ﴿﴾، تشیع با گرایش‌های مختلفی مانند زیدیه، کیسانیه، اسماعیلیه، فطحیه و شیعه عباسی ایجاد شده بود.

موضوع این پژوهش بررسی نقش امام رضا ﴿﴾ و اعقاب‌شان که شامل امام جواد ﴿﴾ و امام هادی ﴿﴾ و جناب موسی مبرقع و فرزندان‌شان که تا الان در ایران حضور دارند در گسترش و تعمیق تشیع در ایران می‌باشد که به اقدامات و عملکرد این عزیزان از سیاسی و اجتماعی و فرهنگی و علمی گرفته تا روش‌های مختلف نظری و عملی خواهد پرداخت که نتیجه این روش‌ها، عملکردها و اقدامات و فعالیت‌ها، رشد و تثبیت شیعه اثنی عشری اعتقادی در ایران می‌باشد و ایران به عنوان پایگاه تشیع در جهان به حساب می‌آید. بعد از حضور سه ساله امام رضا ﴿﴾ در ایران و اقدامات همه‌گونه ایشان، تلاش‌های امام جواد ﴿﴾، امام هادی ﴿﴾ و هجرت موسی مبرقع ﴿﴾ و فرزندان‌شان تشیع در نقطه نقطه ایران گسترش پیدا کرده و وسعت جغرافیای تشیع را به دنبال خود داشته است.

هجرت امام رضا ﴿﴾ و فرزندان‌ش به ایران و اقدامات و فعالیت‌های ایشان از قبولی ولایت‌عهدی گرفته تا تربیت شاگردان خاص، مناظرات، تشکیل کلاس‌های درس و حوزه علمیه و... موجب شد شیعه زیدی، عباسی و اسماعیلی را به تشیع اثنی عشری و اعتقادی تبدیل نمودند و نتیجه فعالیت‌های ایشان و فرزندان‌شان، آزادی‌های نسبی شیعیان، هجرت سادات و امامزادگان به ایران، تشکیل حوزه‌های علمیه، رشد علمی و فرهنگی دینی، به وجود آمدن فرهنگ رضوی و علوی در ایران فرهنگ مهدوی و انتظار را به دنبال خود داشت.

در واقع نتیجه اصلی آمدن امام به ایران و تلاش و فعالیت‌های فرزندان‌شان در ایران تثبیت امامت و به وجود آمدن حرم‌های امامزادگان و قدمگاه‌ها و حرم مطهر امام رضا ﴿﴾ را به دنبال خود داشت و ایران پایگاه اصلی تشیع در دنیا تبدیل شد.

روش تحقیق در این پژوهش، تاریخی - توصیفی و تحلیلی است. منابع استفاده شده در این تحقیق شامل منابع متقدم و متأخر عربی و فارسی اعم از تاریخی، روایی، تفسیری کلامی و غیره است. واژه‌های کلیدی: امام رضا ﴿﴾، تشیع، امامیه، ایران، اعقاب، اعقاب امام رضا ﴿﴾.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	1
فصل اول: کلیات	6
1- بیان مسأله.....	7
3- سابقه تحقیق.....	8
2- اهمیت و فایده آن:.....	9
4- اهداف تحقیق.....	9
5- سؤالات (اصلی و فرعی) تحقیق.....	10
الف) سؤال اصلی.....	10
ب) سؤالات فرعی.....	10
6- فرضیه‌های تحقیق.....	10
فرضیه اصلی.....	10
7- مفهوم شناسی.....	10
7-1- مفهوم نقش.....	10
7-1-1- تعریف نقش:.....	11
7-1-2- نقش اجتماعی:.....	11
7-1-2-1- نقش اجتماعی محوّل:.....	12
7-1-2-2- نقش محوّل:.....	12
7-1-2-3- نقش محقق:.....	12
7-2- پایگاه:.....	13

- 7-2-1- معنای لغوی پایگاه: 13
- 7-2-2- معنای اصطلاحی پایگاه: 14
- 7-2-3- پایگاه اجتماعی: 14
- 7-2-4- پایگاه انتسابی (محول): 14
- 7-2-5- پایگاه اکتسابی (محقق): 14
- 7-2-6- پایگاه برتر: 15
- 7-3- منزلت: 16
- 7-3-1- معنای لغوی منزلت: 16
- 7-3-2- معنای اصطلاحی منزلت در علوم اجتماعی: 16
- 7-3-3- منزلت انتسابی (sscribed status) یا پایگاه محوّل: 16
- 7-3-4- منزلت اکتسابی (پایگاه محقق) (achieved status): 17
- 7-4- وظیفه: 17
- 7-5- حقوق: 17
- 7-6- اعقاب 18
- 8- چارچوب مفهومی: 19

فصل دوم: ایران در آستانه ورود امام رضا «

- 1- تاریخچه تشیع در اسلام و ایران Error! Bookmark not defined.
- 1-1- پیشینه تشیع در اسلام Error! Bookmark not defined.
- 1-2- ورود تشیع به ایران Error! Bookmark not defined.
- 2- گروههای مؤثر بر تشیع ایرانیان Error! Bookmark not defined.
- 1-2- شیعیان امامیه Error! Bookmark not defined.
- 2-2- موالی Error! Bookmark not defined.
- 2-3- علویان Error! Bookmark not defined.
- 2-4- داعیان عباسی Error! Bookmark not defined.
- 3- مهمترین مناطق تمرکز شیعیان قبل از ورود امام رضا « به ایران. Error! Bookmark not defined.
- 1-3- قم Error! Bookmark not defined.

2- جبل Error! Bookmark not defined.

3- مازندران Error! Bookmark not defined.

4- خراسان Error! Bookmark not defined.

4- اوضاع خراسان در آستانه ورود امام رضا «ا» به ایران. Error! Bookmark not defined.

4-1- موقعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خراسان. Error! Bookmark not defined.

4-1-1- قیام های خراسان. Error! Bookmark not defined.

4-1-1- قیام های ضد عباسی. Error! Bookmark not defined.

4-1-1-2- خوارج. Error! Bookmark not defined.

4-1-1-3- شورش رافع بن لیث. Error! Bookmark not defined.

4-2- بررسی وضعیت نیشابور در زمان حضور امام رضا «ا». Error! Bookmark not defined.

4-3- اوضاع فرهنگی و علمی Error! Bookmark not defined.

3-1-4- نیشابور Error! Bookmark not defined.

3-2-4- مرو Error! Bookmark not defined.

2-3-4- علل پیدایش مباحث کلامی در مرو. Error! Bookmark not defined.

فصل سوم: نقش امام رضا «ا» در گسترش تشیع ایران. Error! Bookmark not defined.

1- اقدامات نظری - علمی Error! Bookmark not defined.

مقدمه Error! Bookmark not defined.

1- بهره گیری امام رضا از تبیین عاشورا Error! Bookmark not defined.

2- تبیین نظریه تقیه Error! Bookmark not defined.

3- تأثیر ولایت عهدی امام رضا «ا» بر قیام های علویان. Error! Bookmark not defined.

4- امام رضا و بهره گیری از مناظرات Error! Bookmark not defined.

4-1- سطح کلامی مناظرات و تأثیر آن در رشد تشیع. Error! Bookmark not defined.

4-2- سطح کلامی - سیاسی مناظرات و تأثیر آن در گسترش تشیع. Error! Bookmark not defined.

4-3- مناظره با دانشمندان ادیان در خراسان. Error! Bookmark not defined.

4-4- نتیجه ی مناظرات و نقش آن در مکتب تشیع. Error! Bookmark not defined.

5- بهره گیری از گفتمان ها Error! Bookmark not defined.

- 5-1- گفتمان بین الادیانی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-2- گفتمان عقل گرایی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-3- گفتمان حدیث..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-3-1- جایگاه و گفتمان های حدیثی امام رضا «**»** نزد عامه. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-3-2- جایگاه و گفتمان های حدیثی امام رضا «**»** نزد شیعیان. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-4- گفتمان فقه..... **Error! Bookmark not defined.**
- 5-5- گفتمان زهد و مقابله با تصوف. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-6- جایگاه و گفتمان های حدیثی امام رضا «**»** نزد عامه. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-7- جایگاه و گفتمان های حدیثی امام رضا «**»** نزد شیعیان. **Error! Bookmark not defined.**
- 6- تربیت شاگردان..... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1- آموزش و دعوت به تفقه در دین. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2- آموزش قاعده و اصول..... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3- تحویل دروس و عقاید..... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-4- تعداد شاگردان..... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5- شناخت تفصیلی بعضی از شاگردان. **Error! Bookmark not defined.**
- 7-5-1- احمد بن ابی نصر بزنطی. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-2- حسن بن سعید اهوازی. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-3- صفوان بن یحیی بجلی. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-4- زکریا بن آدم اشعری قمی. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-5- عبدالسلام بن صالح هروی. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-6- عبدالله بن مغیره..... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-7- محمد بن ابی عمیر.. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-8- یونس بن عبدالرحمن. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-9- زکریا بن ادريس..... **Error! Bookmark not defined.**
- 6-5-10- فضل بن شاذان نیشابوری. **Error! Bookmark not defined.**
- 7- مکاتبات امام رضا «**»**..... **Error! Bookmark not defined.**

- 7-1- مکاتبات فقهی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 7-2- مکاتبات سیاسی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 7-3- مکاتبات حدیثی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 7-3-1- مسائل آزمونی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 7-3-2- مسائل شرعی روزمره..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8- بهره گیری از معجزات و کرامات **Error! Bookmark not defined.**
- 8-1- ارائه معجزات و کرامات **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2- بیان اخبار غیبی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2-1- راهنمایی طیب..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2-2- درگذشت علی بن ابی حمزه بطائنی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2-3- پاسخ به سؤالات علی بن احمد و شاء..... **Error! Bookmark not defined.**
- 8-2-4- خبر دادن از شهادت خودش..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9- ارائه آثار علمی..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-1- علل محمد بن سنان..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-2- علل فضل بن شاذان..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-3- مجموعه‌های درباره اسلام..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-4- رساله جوامع الشریعه..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-5- رساله ذهبیه یا طبّ الرضا..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-6- کتاب فقه الرضا..... **Error! Bookmark not defined.**
- 9-7- صحیفه الرضا..... **Error! Bookmark not defined.**
- 10- بنیانگذاری حوزه‌های علمیه..... **Error! Bookmark not defined.**

فصل چهارم: اقدامات عملی امام رضا « در گسترش تشیع در ایران. **Error! Bookmark not defined.**

- 1- هجرت به ایران..... **Error! Bookmark not defined.**
- 1-1- مقابله با تاثیرات منفی ادیان... **Error! Bookmark not defined.**

2- وجود زمینه‌های مساعد برای مرکزیت ایران برای تشیع..... **Error! Bookmark not defined.**

3- دیدار و انسجام بخشیدن به شیعیان و رسیدگی به امور آنان از نزدیک..... **Error! Bookmark not defined.**

- 1-4- تصحیح اعتقاد مردم در باب فضایل اهل بیت ❖❖ **Error! Bookmark not defined.**
- 1-5- نشان دادن جایگاه علمی اهل بیت. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-5-1- مبارزه امام رضا ❖❖ با جعل احادیث توسط عباسیان. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-6-1- جلوگیری امام رضا ❖❖ از پخش شایعات و دروغ‌ها بر علیه ائمه علیهم السلام. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-7- جلوگیری از حذف جایگاه علمی اهل بیت توسط بنی عباس. **Error! Bookmark not defined.**
- 1-8- تلاش امام رضا ❖❖ برای رفع تشکیک در مبانی اعتقادی مکتب. **Error! Bookmark not defined.**
- 2-2- عدم پذیرش خلافت **Error! Bookmark not defined.**
- 3-3- پذیرش مشروط امر ولایتعهدی **Error! Bookmark not defined.**
- 3-1- پذیرش ولایتعهدی گامی در جهت گسترش تشیع در ایران. **Error! Bookmark not defined.**
- 4-4- زمینه سازی جهت حضور علویان و سادات در ایران. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-5- بهره‌گیری از رفتارهای اجتماعی و اخلاقی امام رضا ❖❖. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-1-1- مبانی رفتارهای اجتماعی **Error! Bookmark not defined.**
- 5-1-1-1- رعایت کرامت انسانی. **Error! Bookmark not defined.**
- 5-1-2- اخلاق و مهرورزی .. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-6- مصادیق رفتارهای اجتماعی امام رضا ❖❖. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-1- رفتار به عنوان مربی **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-1-1- رویکرد تربیتی - الگویی. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-2- رویکرد تربیتی مبتنی بر امر به معروف و نهی از منکر. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-1-3- برخورد مؤثر و سازنده. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-2- رفتار به عنوان مدیر **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-1- برنامه‌ریزی **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-2- مشورت **Error! Bookmark not defined.**
- 6-2-3- رفتار شایسته با زیردستان. **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3-3- رفتار در جایگاه عالم **Error! Bookmark not defined.**
- 6-3-1- استقبال از نظر مخالف. **Error! Bookmark not defined.**

6-3-2 التزام به اخلاق گفت و گو. **Error! Bookmark not defined.**

6-3-3 مناظره با منطق مورد قبول حریف. **Error! Bookmark not defined.**

6-3-4 مخاطب شناسی **Error! Bookmark not defined.**

6-4-4 رفتار در جایگاه خویشاوند **Error! Bookmark not defined.**

6-4-1 رفتار با میهمانان **Error! Bookmark not defined.**

فصل پنجم: نقش اعقاب امام رضا « در گسترش تشیع در ایران. **Error! Bookmark not defined.**

1- بررسی فرزندان امام رضا « **Error! Bookmark not defined.**

2- نقش امام جواد « در گسترش تشیع در ایران. **Error! Bookmark not defined.**

2-1 راهکارهای امام جواد « برای گسترش و ارتباط با شیعیان ایران. **Error! Bookmark not defined.**

2-2 ارتباط شیعیان ایران با امام جواد « **Error! Bookmark not defined.**

2-3 قم در عصر امام جواد « **Error! Bookmark not defined.**

2-4 نهضت بزرگ **Error! Bookmark not defined.**

2-5 عنایات ویژه **Error! Bookmark not defined.**

3- نقش امام هادی « در تشیع ایران **Error! Bookmark not defined.**

3-1 احضار امام هادی « به سامرا **Error! Bookmark not defined.**

4- نقش امامزاده ابواحمد موسی مبرقع « و فرزندان او در گسترش تشیع در ایران. **Error! Bookmark not defined.**

4-1 جمال و شمایل امامزاده ابواحمد موسی مبرقع « **Error! Bookmark not defined.**

4-2 وثاقت دیانت و حمیت موسی مبرقع « **Error! Bookmark not defined.**

4-3 مناظره ی یحیی ابن اکثم با ابواحمد موسی مبرقع « **Error! Bookmark not defined.**

4-4 محل مدفن امامزاده؛ ابواحمد موسی « **Error! Bookmark not defined.**

4-4-1 در مشهدسرای فرزند بلافضل امام جواد « **Error! Bookmark not defined.**

4-4-2 مقبره چهل اختران **Error! Bookmark not defined.**

4-4-3 مدفونین اولاد و احفاد ابواحمد موسی مبرقع در جوار مرقد

مطهر حضرت معصومه « **Error! Bookmark not defined.**

4-5 شجره ی طیبه ی ابواحمد موسی مبرقع « **Error! Bookmark not defined.**

4-6 فرزندان بلافضل و اعقاب امامزاده موسی مبرقع « **Error! Bookmark not defined.**

4-7- مشاهیر دانشمندان و علماء از خاندان سادات برقی و اقدامات ایشان در

جهت گسترش تشیع در ایران **Error! Bookmark not defined.**

4-7-1- معاریف معاصر خاندان برقی. **Error! Bookmark not defined.**

4-7-2- آیات عظام و مشهور. **Error! Bookmark not defined.**

4-8- مشهورترین خاندان‌های سادات رضوی (اعقاب ابواحمد موسی مبرقع) «

در سایر بلاد اسلامی **Error! Bookmark not defined.**

4-8-1- خاندان‌های موجود (رضوی...) در ایران. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-2- خاندان سادات رضوی همدان. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-3- خاندان سادات رضوی ناظریه و رضوی سرکشیان. **Bookmark not defined.**

4-8-4- خاندان سادات رضوی یزد (نوابان). **Error! Bookmark not defined.**

4-8-5- خاندان سادات اخوی (تهران). **Error! Bookmark not defined.**

4-8-6- خاندان سادات رضوی شیرازی. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-7- خاندان سادات رضوی کاشان. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-8- خاندان سادات رضوی کرمان. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-9- خاندان سادات رضوی قم. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-10- خاندان رضوی امامزاده علی سادات « **Error! Bookmark not defined.**

4-8-10-1- نسب شریف آن حضرت. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-10-2- فرزندان بلافضل آقاسید احمد: **Error! Bookmark not defined.**

4-8-10-3- فرزندان بلافضل آقا سید حسین: **Error! Bookmark not defined.**

4-8-10-4- مشهورترین علما و دانشمندان سادات امامزاده علی

سادات « **Error! Bookmark not defined.**

4-8-11- خاندان سادات رضوی... امامزاده سید محمود (سید

محمد) « **Error! Bookmark not defined.**

4-8-11-1- نسب شریف آن حضرت. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-12- مشهورترین علماء و دانشمندان سادات امامزاده محمود رضا

توفیق « **Error! Bookmark not defined.**

4-8-11-1- علامه آقا سید محمد رضا توفیقی. **Error! Bookmark not defined.**

4-8-11-2 علامه آقا میر علی صالح موسوی رضا توفیقی. **Bookmark not defined.**

4-8-11-3 آقا سید میر محمدلطیف رضوی رضا توفیقی. **Bookmark not defined.**

4-8-11-4 آقا میر حسین موسوی رضا توفیقی. **Bookmark not defined.**

4-8-11-5 آقا سید علی علم رضوی (علم الهدی). **Bookmark not defined.**

4-8-11-6 آقا میر علی صفدر تقوی رضا توفیقی. **Bookmark not defined.**

5- تأثیر سادات بر رشد تشیع..... **Error! Bookmark not defined.**

5-1 مهاجرت سادات به ایران..... **Error! Bookmark not defined.**

5-1-1 احمد بن موسی ◀◀ **Error! Bookmark not defined.**

5-1-1-1 زندگی احمد بن موسی ◀◀ **Error! Bookmark not defined.**

5-1-1-2 ارتباط احمد بن موسی ◀◀ با امام رضا ◀◀ **Bookmark not defined.**

5-1-1-2 امامت احمد بن موسی ◀◀ **Error! Bookmark not defined.**

5-2 فاطمه معصومه بنت موسی ◀◀: **Error! Bookmark not defined.**

5-2-1 شخصیت علمی حضرت معصومه ◀ **Error! Bookmark not defined.**

5-2-2 بیت النور..... **Error! Bookmark not defined.**

5-2-3 بابلان..... **Error! Bookmark not defined.**

5-2-4 علل مهاجرت حضرت معصومه ◀ به قم و تأثیر حضور ایشان

بر شیعه..... **Error! Bookmark not defined.**

5-2-5 تأثیر حضور حضرت معصومه ◀ در قم. **Error! Bookmark not defined.**

5-3 عبدالعظیم حسنی..... **Error! Bookmark not defined.**

نتیجه..... **Error! Bookmark not defined.**

نمودار شماره 4-1- سلسله اعقاب و القاب موسی مبرقع ◀◀ **Error! Bookmark not defined.**

یافته‌ها و نتیجه گیری..... **Error! Bookmark not defined.**

1- تأثیرات اعتقادی:..... **Error! Bookmark not defined.**

2- تأثیرات سیاسی اقدامات و نقش امام رضا ◀◀ در گسترش تشیع ایران. **Bookmark not defined.**

3- تأثیرات نقش‌های علمی و فرهنگی امام رضا ◀◀ بر تشیع ایران. **Bookmark not defined.**

4- تأثیرات اجتماعی حضور امام رضا ◀◀ در ایران:..... **Error! Bookmark not defined.**

5- تأثیرات نقش موسی مبرقع ◀◀ بر تشیع ایرانیان. **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined..... 5-1- توسعه جغرافیایی تشیع:

Error! Bookmark not defined. 5-2- تأثیر مزار امامزادگان بر بقای تشیع:

Error! Bookmark not defined..... فهرست منابع

مقدمه

از اصول مسلم جهان خلقت، اصل هدایت عمومی است که خداوند متعال مقرر نموده است و این نعمتی است که تمام موجودات جهان از آن برخوردار و بهره‌مند هستند. در این میان، انسان از آن جهت که مورد عنایت خاص پروردگار عالم قرار گرفت، به صورت گسترده‌تری از نعمت هدایت برخوردار شد. یعنی علاوه بر این که مشمول هدایت تکوینیه - که هدایت عام الهی است - از نعمت هدایت تشریحیه هم برخوردار شد. بدین منظور خداوند منان، رسولان خود را تدریجاً به سوی انسان‌ها ارسال کرد و پس از بعثت خاتم رسولان حضرت محمد ﷺ، دین خدا و ارکان هدایت بشر با معرفی امامان معصوم ﷑ تکمیل شد.

همچنان که پیامبر ﷺ در فرصت‌های ایجاد شده خصوصاً در یوم الانذار در اوان بعثت و غدیر خم در روزهای پایانی عمرشان امام علی ﷑ را جانشین خود اعلام نمود. اما رحلت پیامبر ﷺ و مسأله جانشینی ایشان، جهان اسلام را با چالشی جدی مواجه ساخت که پیامد آن ایجاد نحله‌های فکری بود که در اندیشه سیاسی اسلام تأثیرگذار بودند، مهم‌ترین آن‌ها دو خط فکری اهل سنت و تشیع می‌باشد. گروه اول بر این اعتقاد بودند که پیامبر ﷺ مسأله جانشینی را بر عهده خود امت گذاشته و جانشین خاص و مشخصی را انتخاب نکرده است. اما گروه دوم معتقد هستند که پیامبر ﷺ حضرت علی ﷑ را به عنوان جانشین خود در واقعه غدیر خم انتخاب نمودند، اینان پیرو حضرت علی ﷑ بودند و از این روی شیعه نامیده شدند.¹ همچنین رسول اکرم ﷺ در موارد متعددی پیروان و یاران حضرت علی ﷑ را شیعه نامیدند. به همین دلیل برخی علما

پایه‌گذاری تشیع را از زمان رسول خدا ▽ دانسته‌اند. بر این اساس شیعه به فرد یا گروهی گفته می‌شود که در زمره یاران و پیروان حضرت علی ◀ باشند و بر اساس نص جلی و یا خفی قائل به خلافت و امامت آن حضرت و فرزندان‌شان از ائمه دوازده‌گانه ▶ باشند. البته شیعه در طول سالیان متمادی بعد از رحلت پیامبر ▽ به فرقه‌های مختلفی مانند کیسانیه، زیدیه، اسماعیلیه، فطحیه و غیره تقسیم شد و آخرین حلقه این انشعابات فرقه واقفیه بود که به برکت وجود امام رضا ◀ محو شد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که ورود تشیع به ایران به طرق مختلف و از عوامل متعددی سرچشمه می‌گیرد که یکی از آن عوامل حضور علویان شیعه در ایران خصوصاً در مناطق خراسان و قم و شمال ایران می‌باشد که البته مذهب آنان بیشتر مذهب تشیع سیاسی یا تشیع زیدی می‌باشد. وجود روحیه سازگاری ایرانیان با اسلام باعث شده است که ایرانیان بیش از هر ملت دیگری به روح و معنی اسلام توجه داشته باشند و حب و علاقه و توجه بیشتر به اهل بیت ▶ و علویون باعث شد تا هنگام ورود امام رضا ◀ به ایران از شهرهای مختلف بصره، اهواز، فارس و نیشابور مورد استقبال فراوان مردم ایران قرار گیرند و از این رو تشیع اعتقادی اثنی عشری در میان ایرانیان رواج و گسترش پیدا کند. تبلیغ عباسیان و وجود سادات زیدیه در منطقه باعث شده بود که شیعه سیاسی مانند شیعه عباسی و شیعه زیدی به وجود بیایند که با حضور امام رضا ◀ این‌ها تبدیل به تشیع اثنی عشری گردیدند.

امروزه ایران با رویکرد نوین تشیع پیوند عمیقی خورده است، به طوری که ایران همواره می‌خواهد در میان شیعیان جهان اسلام نقشی ایفا کند، دغدغه‌های پژوهشگران تاریخ ایران، ادیان و فرق موضوع تشیع ایرانیان می‌باشد.

با توجه به شرایط سیاسی اجتماعی و فرهنگی ایران قبل از ورود امام رضا ◀ به ایران به این دین نکته می‌رسیم که در ایران قبل از ورود امام رضا ◀ اوضاع ایران از لحاظ سیاسی بسیار در هم تنیده از مشکلات عدیده می‌باشد نارضایتی مردم ایران از حکومت بنی‌عباس به شکل‌های مختلف خود را نشان داده است مانند شورش‌های مختلف در نقاط مختلف ایران (خوارج، مانوی‌ها و مزدکی‌ها و شورش صفار لیث و...). و از طرف دیگر اطمینان و اعتماد مردم ایران به مأمون بر اثر برادرکشی که کرده است از بین رفته است.

از جهت فرهنگی که فرقه‌ها و نحله‌های فکری زیادی مانند خوارج، مزدکی‌ها و مانوی‌ها، مسیحیت، یهودیت، بودیسم، اهل سنت و تشیع عباسی و تشیع زیدی وجود دارند. مراکز ترجمه

خطر فراوانی برای اسلام داشت. لذا این منطقه با توجه به ژئوپولوتیک خود دارای اهمیت بسیاری برای جهان اسلام بوده و با این که هرگز امام معصومی را به خود ندیده، اما علاقه بسیار و حرمت بسیار نسبت به علویون دارند و وجود مشکلات متعدد عقیدتی - سیاسی و فرهنگی در ایران با توجه به محبتی که به اهل بیت **«»** دارند نیازمند هدایت از ناحیه معصوم بودند.

اجبار مأمون برای امام رضا **«»** در واقع شرط لازم برای آمدن امام رضا **«»** به ایران بود، اما شرط کافی نبوده، در واقع شرط کافی شرایط بحرانی و حساس منطقه ایران بود که نیاز شدید به هدایتگر داشت و از سوی دیگر وظیفه «فرانقش هدایتگری» امام رضا **«»** می‌طلبید که هجرت به ایران را بپذیرد و از این تهدید نهایت استفاده که هدایت مردم ایران به تشیع اعتقادی و تحول تفکر در این منطقه را به دنبال خود داشته باشد.

امام رضا **«»** با استفاده از روش‌ها و اقدامات بسیار هوشمندانه خود فعالیت‌های بسیاری را چه از جهت سیاسی و اجتماعی و چه از جهت فرهنگی و اقتصادی انجام دادند که نتیجه آن گسترش و رشد تشیع اعتقادی در ایران گشتند. از پذیرش هجرت و ولایت‌عهدی گرفته تا تربیت شاگردان کارکشته و بنیان‌گذاری حوزه‌های علمیه و همچنین مناظرات و گفت‌وگوها انقلاب سفید علمی را انجام دادند و این دوره معروف به عصر طلایی و شکوفایی علمی شد.

در واقع امام رضا **«»** با تمام وجود نقش خود را به عنوان هدایتگر ایفا نموده و موجب نهادینه شدن فرهنگ رضوی در لایه‌لایه‌های زندگی مردم ایران شدند، فرهنگ زیارت رضوی، ماشین‌نگاره‌ها، ادبیات، هنر معماری و... ثمره هجرت امام رضا **«»** به ایران و وجود حرم مطهر ایشان در ایران می‌باشد. از ثمرات حضور امام رضا **«»** در ایران هجرت علویون به ایران می‌باشد که از جمله این هجرت‌ها هجرت حضرت معصومه **«»**، احمد بن موسی **«»** و نوادگان امام رضا **«»** جناب موسی مبرقع به ایران می‌باشد که این سادات ادامه دهنده راه امام رضا **«»** در تعمق بخشیدن به فرهنگ تشیع می‌باشند و از جمله عوامل اصلی در توسعه جغرافیایی تشیع بومی و رشد علم و سیره و سنت پیامبر **«»** در ایران را به دنبال داشته‌اند.

امام رضا **«»** با درایت عمیق خود توانست ضمن ارتباط با مخالفان و موافقان خود بر طبق نیازهای مردم و منطقه به تبیین اصول و عقاید شیعه پردازد و دیدگاه‌های انحرافی واقفیه را که پس از امام کاظم **«»** سر برآورده بود، و سایر فرقه‌ها را به چالش بکشاند. این دسته فعالیت‌های علی بن موسی الرضا **«»** پس از هجرت ایشان به مرو و پذیرش ولایت‌عهدی مأمون ادامه یافت تا آن

که به انحطاط مکتب وقف و سایر فرقه‌ها منتهی شد. حضور آن حضرت در ایران و بخصوص در منطقه مرو که نقطه تلاقی اندیشه‌های آسمانی و غیر آسمانی بود، و شرکت در جلسات مناظره که از سوی مأمون ترتیب داده شده بود. و رؤسای ادیان و مذاهب در آن شرکت داشتند، تأثیر بی‌نظیری در گسترش و تحول اندیشه‌های تشیع امامیه داشته است و در ادامه راه ایشان امام جواد **« و امام هادی »** با این که در ایران حضور نداشتند اما از راه دور با به کار بردن اقدامات ویژه از جمله وکلا و یاران و صحابه کارگشته و آماده و پذیرفتن دیدارهای مردم ایران راه امام **«** را تکمیل کردند.

و همچنین موسی مبرقع **«** دانشمند بزرگ و محدث عالی‌قدر با فرزندانش در تثبیت امامت امام هادی **«** و ادامه راه امام رضا **«** با فعالیت‌های فراوان از نقابت سادات و علویان گرفته تا تألیف و تصنیف کتب مورد نیاز و راهنمایی و هدایت مردم و مردم‌داری بالا و... و بعد از رحلت‌شان مزارهای این عزیزان به عنوان امامزاده فرهنگ تشیع را در ایران تعمیق بخشیدند. در این تحقیق تلاش شده است تا آن دسته از فعالیت‌هایی که این عزیزان انجام دادند که منجر به معرفی و گسترش تشیع امامیه در این سامان گردیده به طور خاص مورد بررسی قرار گیرد و ضمن آشنایی با سیره ایشان اقدامات و عملکرد ایشان در این زمینه برای علاقمندان به مذهب شیعه تبیین گردد.

مهم‌ترین منابعی که تاکنون در این زمینه به نگارش درآمده است، کتاب «تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا قرن دهم هجری» اثر آقای رسول جعفریان و کتاب «امام رضا **«** و ایران» اثر آقای سید حسین حرّ و کتاب «امام رضا **«** در خراسان» اثر آقایان غلام‌حسین نوعی و پیمان ابوالبشری می‌باشد که مجموعه از مقالات با موضوعات راجع به امام رضا **«** و ایران به چاپ رسیده است. این کتاب‌ها توانسته‌اند بخش‌هایی از فعالیت امام رضا **«** را در زمینه گسترش تشیع در ایران مورد بررسی قرار دهند. اما در رابطه با امام جواد **«** و امام هادی **«** و رابطه ایشان یا تأثیر ایشان بر تشیع ایران به صورت مستقل منبعی نبوده و در رابطه با نقش موسی مبرقع بر تشیع ایران هم اثر مستقلی یافت نشد. اما کتاب‌های «البدر المشعشع فی احوال موسی مبرقع **«**» تألیف محدث بزرگ حاج میرزا حسین نوری طبرسی و کتاب «اضواء علی حیاة موسی المبرقع و ذریته»، تألیف آیت الله آقاسید مرتضی رضوی کشمیری و کتاب ستاره درخشان آسمان ولایت، تألیف آقای سید مصطفی

برقعی و دائرة المعرف شجره آل رسول، کوبک چهل اختران قم، ج 4، نوشته آقای سید علی موسوی نژاد سوق نوشته شده‌اند اما به طور خاص به نقش این عزیزان در گسترش تشیع ایران نپرداخته‌اند.

فصل اول:

کلیات

1- بیان مسأله

از گذشته‌های دور سرزمین پهناور ایران مهد ادیان گوناگون به خصوص دین زرتشت بوده است؛ تا این که پس از فتح مناطقی از ایران توسط مسلمانان، دین اسلام به این سرزمین راه یافت و به مرور بر اثر تلاش برخی از شیعیان، اقوام شیعه، اصحاب ائمه^{علیهم‌السلام} و موالی مذهب تشیع در برخی از مناطق این سرزمین رواج پیدا کرد. از جمله افتخاراتی که خداوند نصیب این مرز و بوم کرد حضور اجباری امام رضا^{علیه‌السلام} و اعقاب‌شان بود که با زور و اجبار مأمون عباسی که در مرو بر مسند خلافت تکیه زده بود وارد ایران شدند. حضور پربار و پررنگ امام رضا^{علیه‌السلام} در ایران و خراسان با توجه به روایاتی که از اجداد بزرگوار خود راجع به ایران و مردم آن شنیده بودند بسیار در پیشبرد مذهب اصیل و خاص تشیع مؤثر واقع شد؛ و اعقاب امام^{علیه‌السلام} هم بعد از شهادت ایشان راه او را ادامه دادند. تلاش امام رضا^{علیه‌السلام} در طی چند سال آخر عمرشان در ایران (از سال 198 تا 203 ه.ق)، بر آن بوده است که تا شکاف و اختلاف بین گروه‌های مختلف شیعه را برطرف نموده و تشیع زیدی و عباسی را به تشیع امامی و اصیل تبدیل کنند و انحرافات فکری و عقیدتی شیعه را برطرف نموده و از سوی دیگر غایت و هدف اصلی اسلام ناب محمدی^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم} که نمایاندن خط مستقیم امامت و اسلام و آماده‌سازی شیعه و دنیای اسلام برای برگزاری حکومت امام زمان^{علیه‌السلام} می‌باشد را نمایان نمودند. از طرف دیگر با حضور و هجرت اجباری خویش خط بطلان بر شبهاتی که به تشیع و ایرانی زده شده است کشیدند. امام رضا^{علیه‌السلام} و اعقاب‌شان در واقع جغرافیای تشیع را از مدینه به ایران منتقل کردند و باعث انقلاب فرهنگی در ایران شدند. این پژوهش بر آن است تا نقش‌های مختلف امام رضا^{علیه‌السلام} و اعقاب ایشان را در گسترش فرهنگ شیعی در ایران مورد بررسی قرار دهد و راهکارها و روش‌های امام و ایشان را مشخص نماید.

3- سابقه تحقیق

در رابطه با زندگانی امام رضا «کتاب فراوانی نوشته شده است که ابعاد گوناگون زندگی امام را مورد بررسی قرار داده‌اند اما هیچ اثر مستقلی موضوع نقش امام رضا «و اعقاب ایشان را در گسترش تشیع ایران را مورد بررسی قرار نداده است. البته در این کتب فصل‌هایی به این موضوع اختصاص داده شده است که هیچ کدام از آن‌ها به طور کامل این مسئله را مورد بررسی قرار نداده‌اند.

1- کتاب تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا قرن دهم هجری اثر آقای رسول جعفریان. این کتاب در سه جلد نوشته شده است که مؤلف در فصل سوم جلد اول تشیع چند شهر ایران مانند: قم، جبل، خراسان، ری، اصفهان و تبرستان را مورد بررسی قرار داده است. در این قسمت موضوعاتی مانند اجتماع نیشابور و حدیث سلسله الذهب، شخصیت علمی امام رضا «، مناظرات حضرت، ارتباط امام با مردم، اجرای عبادت اسلامی و احیای سنت رسول خدا «مانند نماز عید و مدح و تمجید شعرا و ادیبان از امام رضا «و بالعکس بیان شده است.

مطالب کتاب به طور مشروح و مستند می‌باشند و از منابع متقدم و متأخر فراوانی اعم از کتب عربی و فارسی استفاده شده است. اما در خصوص امام رضا «و راهکارها و روش‌ها و نقش‌های مختلف ایشان و اعقاب بزرگوارشان به طور کامل و جامع وارد بحث نشده‌اند در حالی که در بین منابع جایگاه خاصی دارد، اما جامع و کافی نیست.

2- کتاب امام رضا «و ایران اثر آقای سید حسین حر. این کتاب تنها کتابی است که به صورت خاص و مستقل تأثیر امام رضا «بر تشیع ایران را بررسی نموده است. بر این اساس در موضوع خود کتاب جدیدی است. کتاب شامل چهار فصل می‌باشد که در پانزده صفحه‌ی آخر کتاب، تأثیر امام رضا «بر تشیع ایران را بررسی نموده است. این کتاب با مزایای فراوانی که دارد راهکارها و روش‌های امام و نقش‌های متعدد ایشان را در ایجاد تشیع دوازده امامی و ناب محمدی در ایران مورد بررسی کامل و جامع قرار نداده است و اشاره‌ی خاصی به نقش اعقاب امام ننموده است. و تلاش ما در این پژوهش نمایاندن مطالب فوق می‌باشد.

در ضمن در خصوص موضوع پژوهش حاضر مقالات فراوانی در موضوعات مربوط به آن در شبکه‌های اینترنتی وجود دارد. از جمله این مقالات به مقاله «بررسی تأثیر امام رضا «در ایران» نوشته‌ی آقای سید رضا موسوی در سایت گوگل که اشارات جالبی به تأثیر امام «نموده‌اند.

اما در خصوص نقش‌ها و راهکارهای امام و اعقاب ایشان در گسترش تشیع در ایران اطلاعات جامع و کاملی به خواننده نداده‌اند.

مقاله‌ی دیگر در خصوص «هدف امام رضا» از حضور در خراسان تصحیح عقاید و اعتقادات بود» اثر آقای دکتر پارسانیا در نشریه‌ی قدس می‌باشد اما در این مقاله به راهکارها و روش‌های امام در خصوص گسترش تشیع در ایران به طور کامل و جامع اشاره نشده است.

2- اهمیت و فایده آن: (ذکر فواید علمی یا کاربردی)

در میان کتب و مقالات پژوهشی یا تألیفی پژوهش‌های خاص و مستقلی در زمینه‌ی نقش امام رضا «و اعقاب ایشان در رشد و گسترش و فرهنگ‌سازی، یکسان‌سازی شیعی در ایران وجود ندارد. بنابراین در این زمینه خلاء و ضعف احساس می‌شود. لذا این پژوهش بر آن است که برای پر کردن این خلاء تلاش نماید و از آن جا که تشیع در ایران و ام‌دار نقش‌های مهم امام رضا «و اعقاب ایشان است و در مجامع علمی غیر شیعی، در ایران مورد اتهام قرار گرفته است نیازمند پاسخ‌های محکم و مستدل می‌باشد. لذا تبیین بخش ناگفته از تاریخ تشیع ایران ضرورت دارد.

4- اهداف تحقیق

- 1- بررسی تأثیر کمی و کیفی حضور امام رضا «و بازماندگان ایشان بر تشیع ایرانیان به صورت خاص و مستقل
- 2- یافتن شیوه‌های مؤثر امام رضا «در گسترش و ترویج تشیع در ایران
- 3- بیان اهداف اصلی امام از هجرت به ایران
- 4- بررسی نقش بازماندگان امام «در ادامه‌ی راه آن حضرت
- 5- مشخص نمودن نوع تشیع و جغرافیای شیعی در ایران قبل از ورود و هجرت امام رضا «به ایران
- 6- پاسخ به این مسأله که تشیع ایرانیان در قرن سوم بر اثر زحمات و اقدامات بی‌شائبه امام رضا «و فرزندان و شاگردانشان صورت گرفت.

5- سؤالات (اصلی و فرعی) تحقیق

الف) سؤال اصلی

نقش امام رضا «ا» و اعقاب‌شان در گسترش تشیع ایران چه بوده است؟

ب) سؤالات فرعی

1- تشیع در ایران قبل از هجرت امام رضا «ا» چه وضعیتی از جهت نوع و جغرافیا داشته است؟

2- شیوه‌ها و راهکارهای امام رضا «ا» در گسترش تشیع در ایران چه بوده است؟

3- نقش‌های مختلف اعقاب امام رضا «ا» در گسترش تشیع در ایران چه بوده است؟

6- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه اصلی

به نظر می‌رسد که حضور امام رضا «ا» در گسترش تشیع و اعقاب‌شان در ایران، در گسترش تشیع نقش به‌سزایی داشته است.

7- مفهوم شناسی

7-1- مفهوم نقش

برای به دست آوردن چارچوب مفهومی در این پژوهش، شناخت مفهوم «نقش» ما را یاری می‌کند. لذا موضوعات مرتبط با آن که عبارتند از: مفهوم و تعریف‌های مختلف نقش، نقش‌های اجتماعی و انواع آن، پایگاه اجتماعی و منزلت اجتماعی، وظیفه و حقوق را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

7-1-1- تعریف نقش:

نقش از جهت معنای لغوی: نشان و اثر گذاشتن در روی زمین، تصویر، رسم، ترسیم.¹
 معنای اصطلاحی نقش: نقش به رفتاری گفته می شود که فرد در یک پایگاه یا منزلت ویژه‌ی اجتماعی انجام می دهد.²
 و یا این که نقش، به آن رفتاری اطلاق می شود که دیگران به علت پایگاه اجتماعی از او انتظار می رود.³
 همچنین معنای نقش: نقش یا پایگاه اجتماعی، به وظایف و کارکردهایی می گویند که یک فرد مادامی که در یک موقعیت خاص و معینی قرار دارد از خود بروز می دهد، نقش می تواند طبق روابط و یا ضوابط خاص خود تعریف شود.⁴

7-1-2- نقش اجتماعی:

نقش اجتماعی به معنی «برآوردن انتظارات اعضاء گروه اجتماعی» و یا در واقع به معنی «چگونگی عمل کردن به قواعد و هنجارها در یک موقعیت اجتماعی است».⁵
 نقش اجتماعی در واقع وظایفی است که بر عهده‌ی افراد هر گروه اجتماعی واگذار شده است. هر فرد جامعه نقشی را در جامعه به عهده دارد که باید آن را انجام دهد. نقشی که افراد گروه‌های اجتماعی انجام می دهند، نقش اجتماعی آنهاست. ممکن است فردی در جامعه چند نقش اجتماعی داشته باشد. نقش‌های اجتماعی که فرد بر عهده دارد، ممکن است فقط از سوی جامعه محول نشده باشد بلکه خود فرد نیز در گرفتن آنها ابتکار و فعالیتی از خود نشان داده باشد.⁶

- 1- ابن منظور، *لسان العرب*، دارالاحیاء التراث العربی، بیروت، 1408 هـ. 1988 م، ج 14، باب نقش؛ علی اکبر دهخدا، *لغت نامه دهخدا*، ج 14، ناشر مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، 1377؛ دکتر مهشید مشیری، *نخستین فرهنگی زبان فارسی الفبایی - قیاسی*، تهران، 1371، سروش.
- 2- عضدانلو، حمید، *آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی*، نشر نی، چاپ دوم، 1386.
- 3- کوئن بررسی، *درآمدی بر مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه محسن ثلاثی، نشر توتیا، سال 1375.
- 4- توسلی، غلامعباس، *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، ج 3، قم، سمت، 1371 ش، ص 305؛ حسین ابوالحسنی تنهایی، *نظریه‌های جامعه‌شناسی*، تهران، خردمند، 1372 ش، ص 306.
- 5- ونیم کف آلبرن، *زمینه جامعه‌شناسی*، اقتباس 1. ح آریان پور، دانشگاه تهران، 1344، ص 51.
- 6- سیف اللهی سیف الله، *مبانی جامعه‌شناسی*، ص 178.

نقش‌های اجتماعی در جامعه دو نوع است: نقش اجتماعی محول و نقش اجتماعی محقق.

7-1-2-1- نقش اجتماعی محول:

نقش‌هایی است که جامعه بر افراد واگذار و افراد الزاماً آن نقش را به عهده می‌گیرند. در جوامع سنتی و اشرافی، نقش‌ها، بیشتر از طرف جامعه به افراد واگذار می‌شده است؛ مثلاً خان‌زاده، شاهزاده، فرزند سید. در این نوع نقش‌های واگذاری، ممکن است فرد مورد نظر صلاحیت و شایستگی نداشته باشد، اما چون این نقش‌ها را به صورت سنتی، ارثی و یا طبقاتی کسب می‌کند، دیگر مسأله تلاش، شایستگی و لیاقت چندین مطرح نیست.

نقش اجتماعی محقق: نقش‌هایی است که فرد در جریان فعالیت و اجرای وظایف اجتماعی و با توجه به اوضاع و احوال اجتماعی خود با اختیار و با ابتکار، کسب و یا به عهده می‌گیرد. در اغلب جوامع نقش‌های اجتماعی افراد بر حسب جنس (زن و مرد) و نیز وضع اجتماعی و فرهنگی آنها معین و مشخص می‌شود.^۱

نقش‌های افراد را عمدتاً به دو دسته می‌توان تقسیم کرد: نقش محول و نقش محقق.

7-1-2-2- نقش محول:

شیوه ایفای نقش طبق انتظارات جامعه را نقش محول می‌نامند.^۲ این نقش از طرف جامعه به فرد واگذار و محول می‌شود. به عبارت دیگر نقش محول یا نقش مقرر شده نقشی است که بر اساس هنجارهای اجتماعی موجود در یک جامعه به فرد واگذار می‌شود و دیگر افراد از او انتظار اجرای آن نقش را دارند.^۳ مانند واگذاری نقش ولایتعهدی امام رضا «ع» از سوی مأمون. از این نقش به عنوان نقش واگذار شده نام برده شده است.^۴

7-1-2-3- نقش محقق:

- 1- سیف‌اللهی سیف‌الله، *مبانی جامعه‌شناسی*، نشر مرنندیز، گناباد، مشهد، 1373، چاپ اول، ص 179.
- 2- کوئن بروس، *مبانی جامعه‌شناسی*، ترجمه: دکتر غلامعباس توسلی - رضا فاضل، تهران، چاپ نهم، 1376، سازمان مطالعه و تدوین کتب، ص 86.
- 3- وثوقی منصور، علی اکبر نیک خلق، *مبانی جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات خردمند، چاپ دوم، 1370، ص 216.

- 4- کافی، مجید، *مبانی جامعه‌شناسی*، قم، انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی، 1385، ص 50.

نقش محقق، روشی است که فرد در عمل، در ایفای یک نقش معین به کار می برد.¹ به عبارت دیگر نقشی را که جامعه به فرد تفویض می کند و بر عهده او می گذارد، یکسان نمی ماند بلکه هر فرد بر اساس ذوق و سلیقه خود در آن نقش دخل و تصرف می کند، بنا به خواست و میل خود در آن تغییراتی ایجاد می کند و آن را انجام می دهد. چنین نقشی را نقش محقق می گویند.²

در تکمیل معنی نقش می توان به تعریف نقش و نقش اجتماعی که والتر کوتو در مقاله اش پرداخته، اشاره کرد: والتر کوتو می گوید: هر فرد در هر جامعه ای که زندگی می کند دارای یک پایگاه اجتماعی است؛ چنان که ممکن است کسی در عین پدر بودن در جای دیگر پزشک یا مستخدم دولت و یا معلم باشد. این پایگاه های اجتماعی او را موظف به انجام تکالیفی می کند و وظایفی را بر عهده او می گذارد و همچنین به همان مناسبات، حقوق بر او تعلق می گیرد و از مزایایی برخوردار می شود. این مجموعه وظایف و تکالیف و حقوق اجتماعی است که «نقش اجتماعی» یا به بیان ساده تر «نقش» خوانده می شود. در مجموع نقش اجتماعی معرف رفتاری است که هر کس با توجه به مقام و پایگاه اجتماعی فرد حق دارد از او انتظار داشته باشد.³

در حقیقت می توان گفت نقش مجموعه ای از حقوق و وظایف تعریف شده از سوی فرهنگ جامعه و همچنین انتظاراتی است که به یک پایگاه در سیستم اجتماعی پیوند خورده است.⁴

7-2- پایگاه:

همان طور که در تعریف نقش اشاره شد نقش به رفتاری اطلاق شد که دیگران از فردی که دارای پایگاه معینی بود انتظار داشتند، لذا در این جا به توضیح «پایگاه» می پردازیم.

7-2-1- معنای لغوی پایگاه:

- 1- کوتن بروس، مبانی جامعه شناسی، ص 86.
- 2- وثوقی منصور - علی اکبر نیک خلق، مبانی جامعه شناسی، ص 216.
- 3- توسلی دکتر غلامعباس، نظریه های جامعه شناسی، چاپ چهاردهم 1387، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، صص 302 و 303.
- 4- عضدانلو مجید، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه شناسی، تهران، نشر نی، 1384، ص 646.

پایگاه به معنای مقام، منصب، منزلت، جایگاه، مرتبه، قدر آمده است.^۱

منزلت: مرتبت و مقام و رتبه و حرمت و احترام^۲

7-2-2- معنای اصطلاحی پایگاه:

به موقعیت اجتماعی و جایگاهی اطلاق می شود که فرد در گروه یا در مرتبه اجتماعی یک گروه، در مقایسه با گروه های دیگر احراز می کند. پایگاه و موقعیت اجتماعی فرد حقوق و مزایای شخص را تعیین می کند. لذا نقش به رفتاری اطلاق می شود که دیگران از فردی که پایگاه معینی را احراز کرده است، انتظار دارند.^۳

7-2-3- پایگاه اجتماعی:

پایگاه اجتماعی (social status) ارزشی است که یک گروه برای یک نقش اجتماعی قائل است.^۴

به عبارت دیگر وقتی نقش اجتماعی فرد در جامعه یا گروه با نقش های دیگر مورد مقایسه قرار گیرد و درجه اهمیت آن نقش در این مقایسه معلوم شود، آن نقش ارزیابی می شود و بر حسب درجه اهمیت و اعتبار آن، پایگاه و موقعیت آن معلوم می شود.^۵

پایگاه اجتماعی افراد هم بر حسب نقش های اجتماعی به دسته های مختلفی تقسیم می شود:

7-2-4- پایگاه انتسابی (محول):

پایگاهی است که جامعه به نقش معینی اختصاص می دهد، بعضی از پایگاه های اجتماعی به هنگام تولد به فرد محول می شود. عمدتاً بر اساس زمینه های خانوادگی نوزاد استوار است. جنسیت، دین، نژاد، ثروت و معیارهای اجتماعی، همگی از طریق والدین و خانواده به فرد منتقل می شود. پایگاه فرد بر نسبت او مبتنی است.

7-2-5- پایگاه اکتسابی (محقق):

1 - دهخدا علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج 14، ص 21639

2 - همان، ج 4.

3 - کورتن بروس، مبانی جامعه شناسی، ص 83.

4 - ونیم کف البرن، زمینه جامعه شناسی، ص 156.

5 - وثوقی منصور و علی اکبر نیک خلق، مبانی جامعه شناسی، ص 222.

پایگاه اکتسابی به موقعیتی اطلاق می شود که بر اساس تلاش و کاری که فرد از خود بروز داده یا استعدادها و مهارت هایی که از خود نشان داده است، استوار است.^۱

7-2-6- پایگاه برتر:

و آن از همه پایگاه های فرد برتر و عامل مهمی در تعیین پایگاه اجتماعی اوست.^۲ پایگاه اجتماعی در هر جامعه متفاوت است؛ به عبارت دیگر، ممکن است یک نقش اجتماعی در یک جامعه از ارزش زیادی برخوردار باشد و در جامعه دیگری از ارزش کمتری برخوردار باشد. لذا پایگاه اجتماعی همان نقش اجتماعی است که از ارزش کمتر یا زیادتری برخوردار خواهد بود. هر فردی می تواند پایگاه های اجتماعی متعددی داشته باشد.^۳

هر نقش، واجد پایگاه اجتماعی معین و متناسب با آن نقش است. چون هر فرد در جامعه نقش های متعددی را ایفا می نماید، پایگاه متعددی دارد.^۴

پایگاه یا منزلت اجتماعی: در جوامع امروزی اشخاص نقش های متعدد و متفاوتی به عهده دارند، و با توجه به ترتیب نقش هایی که در جامعه ایفا می کنند، شناخته می شوند. در واقع مجموعه نقش ها و موقعیت ها شخصیت اجتماعی و موجودیت اشخاص را می سازند. بدین معنا که ترکیب نقش های اجتماعی و ترکیب تصویری موقعیت های فرد، پایگاه اجتماعی وی را تعیین و مشخص می نماید.

به عبارت دیگر پایگاه اجتماعی مقام و منزلتی است که افراد جامعه به طور عینی برای اعضای خود در نظر می گیرند. بنابراین هر شخص اجتماعی در گروه های اجتماعی که در آن عضویت و در جامعه ای که بدان تعلق دارد مقام و منزلت و پایگاهی در آن جامعه دارد. در حقیقت «نقشی که هر کس در جامعه ایفا می کند، همیشه به صورت یکی از عناصر اساسی و اصلی تمایز طبقاتی بوده و

1 - کوتن بروس، *مبانی جامعه شناسی*، ص 84؛ منصور وثوقی و علی اکبر نیک خلق، *مبانی جامعه شناسی*، ص 222.

2 - ستوده هدایت الله و ایرج کمانی، *جامعه شناسی با تأکید بر دیدگاه های کارکردگرایی، تضاد و کنش متقابل اجتماعی*، تهران، انتشارات ندای آریانا، چاپ سوم، 1386، ص 85.

3 - دکتر سیف الهی سیف الله، *مبانی جامعه شناسی*، ص 179.

4 - وثوقی منصور و علی اکبر نیک خلق، *مبانی جامعه شناسی*، ص 223.

خواهد بود.^۱

7-3- منزلت:

7-3-1- معنای لغوی منزلت:

مرتب و مقام، رتبه و حرمت و احترام، پایگاه، جایگاه، ارج، اعتبار و بزرگی.^۲

7-3-2- معنای اصطلاحی منزلت در علوم اجتماعی:

منزلت اجتماعی؛ به پایگاه و موقعیت اجتماعی یک فرد در ساختار یک گروه یا جامعه و یا به رتبه یک گروه در مقایسه با گروه‌های دیگر در جامعه اطلاق می‌شود. به عبارت دیگر، منزلت عبارت است از یک موقعیت در جامعه که نشان می‌دهد فرد در کجای جامعه قرار دارد و چگونه با دیگران رابطه داشته باشد.

وقتی نقش اجتماعی فردی در جامعه یا گروه با نقش‌های دیگران مورد مقایسه قرار گیرد و درجه اهمیت آن نقش در این مقایسه معلوم شود، آن نقش ارزیابی می‌شود و برحسب درجه اهمیت و اعتبار آن نقش، پایگاه و موقعیت آن فرد معلوم می‌گردد با همین پایگاه منزلتی فرد منزلت برتر است که حقوق و مزایای یک شخص را تعیین می‌کند.

قابل توجه است که به طور طبیعی، یک شخص می‌تواند هم‌زمان چندین پایگاه داشته باشد؛ ولی در بین منزلت‌های یک شخص، یکی از همه برتر است که آن را اصطلاحاً **منزلت برتر** یا پایگاه اصلی می‌گویند. منزلتی که معمولاً شخص خود را به وسیله آن معرفی می‌کند؛ این منزلت برتر بیشترین اهمیت را در تثبیت هویت اجتماعی فرد دارد.

منزلت اجتماعی هر شخصی به دو دسته تقسیم می‌شود: 1- منزلت انتسابی (sscribed status)

2- منزلت اکتسابی (achived status)

7-3-3- منزلت انتسابی (sscribed status) یا پایگاه محول:

منزلتی است که فرد از بدو تولد دارد و بیشتر مبتنی بر خانواده، طبقه، ثروت، دین، نژاد و زمینه قومی و والدین فرد است. در این نوع منزلت، پایگاه اجتماعی را والدین و خانواده به فرد می‌بخشند،

1- لاروک پی‌یر، *طبقات اجتماعی*، ترجمه ایرج علی‌آبادی، چاپ 1358، صص 11-13.

2- دهخدا علی اکبر، *لغت‌نامه‌ی دهخدا*، ج 4.

از این رو، چنین منزلتی بر اصل و نسب فرد مبتنی است نه بر شایستگی‌ها و انتخاب او.

7-3-4- منزلت اکتسابی (پایگاه محقق) (*achieved status*)

یک پایگاه اجتماعی است که فرد به دلیل سخت‌کوشی و لیاقتی که از خود به خرج می‌دهد، به دست می‌آورد.¹

7-4- وظیفه:

جامعه‌شناسان این مفهوم را در ارتباط با مفهوم نقش به کار می‌برند. انتظارات نقش تجویزهایی اجتماعی است که شامل حقوق و وظایف فرد می‌شود. وظایفی که به نقش پیوند خورده‌اند تعریف کننده‌ی ارتباطات مناسب و رفتارهایی هستند که فرد ایفاکننده‌ی نقش باید آن‌ها را، در برقراری ارتباط با دیگران (در موقعیتی مشخص)، مد نظر قرار دهد. مثلاً معلمان در قبال دانش‌آموزان خود وظیفه دارند که به موقع در کلاس حاضر شوند.²

7-5- حقوق:

این مفهوم نیز، مانند مفهوم وظیفه، در ارتباط با نقش به کار برده می‌شود. حقوقی که به نقش پیوند خورده‌اند تعریف کننده‌ی خواست‌ها و انتظاراتی است که فرد ایفاکننده‌ی نقش، در یک پایگاه اجتماعی مشخص، از دیگران دارد. مثلاً یک معلم حق دارد که از دانش‌آموزان خود بخواهد سر وقت و آماده به کلاس بیایند.³

طبق عقیده شیعه امام وظایف و شئون زیر را بر عهده دارد:

الف) بیان حقایق و احکام دین و رهبری و مرجعیت دینی و علمی مسلمین، آن گونه که عموم مردم معارف و احکام خود را از او آموخته و رأی و سخن او را یکسره صواب و درست بدانند.

ب) پیشوایی معنوی مردم در مسیر رشد و تربیت اخلاقی، آن طور که مردم به عنوان الگوی تمام عیار اخلاقی و فضیلت بدو اقتدا کنند.

ج) رهبری سیاسی و زمامداری جامعه اسلامی که لزوم پیروی عموم از فرمان‌ها و دستورهای

1 - کافی مجید، مبانی جامعه‌شناسی، صص 69 و 70.

2 - عضدانلو حمید، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، ص 665.

3 - همان، ص 264.

او را در مسائل سیاسی و اجتماعی و دیگر شئون حکومتی در پی آورد.^۱

بنابراین حق امت بر امام این است که: ارتقای دین‌مداری امت و تلاش در آموزش دین به آن‌ها، اجرای احکام در جامعه، مشورت با امت در امور جامعه، خصوصاً در مواردی که حکم الله وجود ندارد، ایجاد وحدت در جامعه و تلاش در جهت حفظ آن، رفق و مدارا با امت.^۲

اما حق امام بر امت: شناخت امام به صورت مشخص و ویژگی‌های ایشان، مودت و دوستی امت بر امام و دشمنی با دشمنان به مصداق آیهی **﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾**^۳.

ارجاع مسایل به ائمه و تسلیم در برابر احکام آنها. اقتدا و اطاعت از ائمه **﴿﴾**، دریافت و فهم دین از ائمه **﴿﴾**، وفاداری به عهد و بیعت امامت ائمه **﴿﴾**.

7-6- اعقاب

کلمه اعقاب در لغت‌نامه‌های متعدد به معانی متعددی آمده است، از جمله:

فرزند و فرزند فرزند از مرد، باقی مانده‌های بعد از مرد.^۴

اعقاب: جمع (الْعَقَب)، عقب، فرزند، فرزند یا فرزندان که از انسان باقی می‌مانند و پس از مرگ انسان زنده‌اند.^۵

اعقاب: ج عَقَب: نوادگان، فرزندزادگان، پایان کارها، راه‌هایی که پشت سر هم قرار گرفته باشند.^۶

1 - مطهری مرتضی، *مجموعه آثار*، ج 4، صص 845-850 و نیز ج 3، صص 278-281 در بحث ولادها و ولایت‌ها، انتشارات صدرا.

2 - سلطانی مصطفی، *امامت از دیدگاه امامیه و زیدیه*، قم، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، 1387، ص 34.

3 - شوری: آیه 23.

4 - الحسینی الواسطی الزبیدی الحنفی محب الدین ابی فیض السید محمد مرتضی، *تاج العروس من جواهر القاموس*،

5 - دکتر انیس ابراهیم، *فرهنگ معجم الوسیط*، ترجمه محمد بندرریگی، ج 2، چاپ دوم، 1386، انتشارات اسلامی، ص 1341.

6 - دکتر یوسفی آملی حسین، *فرهنگ عربی به فارسی، یوسفی*، ج 1، بابلسر، دانشگاه مازندران، 1384، ص 661.

اعقاب: پس ماندگان، پس آیندگان، پسران و اولاد، پسر پسر.¹

با توجه به مراجعه به کتب لغت متعدد مشاهده شد که اکثر آن‌ها در معنای فرزند و فرزند پسر مشترک می‌باشند. لذا ما نیز در این پژوهش اعقاب را به معنای فرزند، فرزند فرزند از پسر مورد بررسی قرار دادیم. بر این اساس فرزندان امام رضا « یعنی امام جواد « و فرزندان امام جواد « یعنی امام هادی « و جناب موسی مبرقع و فرزندان ایشان که در ایران باعث گسترش تشیع شده‌اند را مورد بررسی قرار داده‌ایم و نقش این دسته از سادات را که با به کارگیری اقدامات و فعالیت‌های متعدد در زمینه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، باعث رشد و بالندگی و ماندگاری تشیع اثنی عشری در ایران شده‌اند را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

8- چارچوب مفهومی:

با توجه به مفهوم‌شناسی که از کلمه نقش داشتیم بالتبع مفاهیم پایگاه، جایگاه و منزلت همچنین وظیفه و حق و حقوق نیز مورد بررسی قرار گرفتند. در این راستا به این درک رسیدیم که نقش به رفتاری گفته می‌شود که فرد در یک پایگاه یا منزلت ویژه اجتماعی انجام می‌دهد. به عبارت دیگر، به هر پایگاه اجتماعی مجموعه‌ای از نقش‌ها پیوند خورده است. اهمیت جامعه‌شناسی پایگاه و نقش‌ها این است که آن‌ها این امکان را برای ما فراهم می‌کنند که با افراد دیگر، بدون آشنایی قبلی، ارتباط برقرار کنیم مانند ارتباط برقرار کردن امام رضا « با دانشمندان از ادیان دیگر. این بدان معناست که زمانی که پایگاه اجتماعی شخص دیگر در ارتباط با پایگاه اجتماعی خود ما، مشخص شود، اساس کنش متقابل ما بر انتظارات نقش این پایگاه‌ها استوار می‌شود. انتظارات نقش از طرف جامعه تجویز می‌شود و شامل حقوق و وظایف است.

در واقع می‌توان گفت نقش مجموعه‌ای از حقوق و وظایف تعریف شده از سوی فرهنگ جامعه و همچنین انتظاراتی است که به یک پایگاه در سیستم اجتماعی پیوند خورده است. پایگاه و نقش را می‌توان دو روی یک سکه به شمار آورد که یکی بدون دیگری وجود ندارد. هر یک از ما در طول زندگی خود، نقش‌های متفاوتی را ایفا می‌کنیم. با پیوند خوردن نقش‌های متعدد

و مختلف به یک پایگاه اجتماعی، مجموعه نقش شکل می گیرد.¹ این که جنبه‌ی پویای منزلت را نقش خوانده‌اند، به این دلیل است که منزلت جنبه ایستا دارد، ولی نقش که وابسته به آن است، از عوامل دیگری مانند شخصیت فردی و متن فرهنگی هم اثر می‌پذیرد. هنگامی که فرد بر اساس حقوق و وظایف برآمده از منزلت خود در یک شبکه اجتماعی دست به رفتارهایی می‌زند، به ایفای نقش خود پرداخته است.

اگر «پایگاه» موقعیت ویژه‌ای باشد که شخص در جامعه و یا گروه به دست می‌آورد، «نقش» نوعی رفتار است که با پایگاه‌ها یا شغل‌های خاص جامعه ارتباط پیدا می‌کند. برای مثال معلمی یک پایگاه است وقتی از معلم توقع دارند که خوش‌برخورد باشد، خوب سخن بگوید و...؛ این‌ها نقش‌های مورد انتظار از وی است. بنابراین «نقش اجتماعی» شامل رفتار، کردار، کار و وظیفه‌ای است که شخص در داخل یک گروه به عهده می‌گیرد.

با توجه به مطالب بالا به این نکته باید اشاره کرد که در جامعه‌ی اسلامی، پایگاه‌های متعدد وجود دارد مانند پایگاه امامت، دانشمند،... که امام به معنای همان ریاست عامه در این دین می‌باشد که لطف الهی است بر جامعه که امام معصوم² بالاترین پایگاه‌ها را دارد. لذا وظایف امام به عنوان کسی که معصوم است و منصوب است از ناحیه خداوند متعال و اگر شرایط سیاسی برایش فراهم شود حاکم اسلامی برحق است، لذا وظایف متعدد بر عهده ایشان می‌باشد. مانند: وظایف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، معنوی، اخلاقی امام که در رأس همه‌ی آن‌ها وظیفه‌ی هدایتگری امام³ می‌باشد. لذا امام رضا⁴ طبق منزلت و پایگاه‌هایی که دارد انتظاراتی از ایشان و اعقاب‌شان در متن فرهنگ جامعه‌ی اسلامی خصوصاً جامعه‌ی تشیع می‌رود که دست به رفتارها و عملکردها و فعالیت‌های می‌زند که همگی آن‌ها برآمده از حقوق امت بر عهده ایشان و وظایف امامت‌شان می‌باشد. در این پژوهش با توجه کردن به سیره اجتماعی امام رضا⁴ در شبکه‌های اجتماعی مختلف باید توجه داشت که با عنایت به برخورداری امام رضا⁴ از جوهره‌ی عصمت و تعلق ایشان به خاندان رسالت و همچنین اعقاب ایشان که ادامه دهنده راهشان می‌باشند، هدایتگری و سوق دادن انسان‌ها به سوی خداوند متعال و نشان دادن زیبایی‌های حق و فرا خواندن انسان‌ها به سوی آن، وجه غالب سیره‌ی

1 - عضدانلو حمید، آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، تهران، نشر نی، چاپ دوم، 1386، ص 646.

2 - انصاری و ادیبی، 1378، ص 204.

اجتماعی حضرت و غایت کارکرد اصلی آنان به شمار می آید. به طور کلی رویکرد کلی حاکم بر سیره اجتماعی آن حضرت و فرزندان شان، نقش هدایتگری می باشد. گرچه هدایتگری را هم می توان به عنوان یک نقش مستقل در نظر گرفت، ولی با توجه به این که همه نقش های دیگر به شکل زیرمجموعه هدایتگری قرار می گیرند، هدایتگری به مثابه یک فرانشس یا رویکرد در نظر گرفته شده است. بدیهی است فرانشس هدایتگری را برای همه سیره هم می توان در نظر گرفت و این فرانشس منحصر به سیره اجتماعی نیست.¹

پس حاصل این بحث عبارت بود از این که نقش برآمده از پایگاه و منزلت و وظایف و حقوق متقابل آن کسی که دارای نقش و منزلت هست و مردم و جامعه ای که آن منزلت برتر و نقش برتر وجود دارد. لذا امام رضا « با توجه به وظایف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، دینی... خود و همچنین فرزندان شان در ایران دست به اقدامات بسیار مهمی تحت دو عنوان نظری و عملی زدند که الگوی زیر بیانگر مدل کار ما در این پژوهش می باشد. که نتیجه آن گسترش تشیع در ایران می باشد.

در این پژوهش هم نقش محقق و هم نقش محول امام رضا « مورد نظر می باشد. نقش محقق مانند نقش ولایت عهدی امام رضا « که از طرف مأمون به امام « تفویض شده اما امام « راه و روشی را که طبق سلیقه و تشخیص خودشان بود اعمال نمودند.

وقتی نقش اجتماعی فردی در جامعه یا گروه با نقش های دیگران مورد مقایسه قرار می گیرد و درجه اهمیت آن نقش در این مقایسه معلوم شود، آن نقش ارزیابی می شود و بر حسب درجه اهمیت و اعتبار آن نقش، پایگاه و موقعیت آن فرد معلوم می گردد؛ همین پایگاه منزلتی فرد است که حقوق و مزایای یک شخص را تعیین می کند.

قابل توجه است که به طور طبیعی، یک شخص می تواند هم زمان چندین پایگاه داشته باشد. ولی در بین منزلت های یک شخص، یکی از همه برتر است که آن را اصطلاحاً منزلت برتر یا پایگاه اصلی می گویند. منزلتی که معمولاً شخص خود را به وسیله آن معرفی می کند؛ این منزلت برتر بیشترین اهمیت را در تثبیت هویت اجتماعی دارد. همان منزلت امامت که در بین جوامع شیعی بالاترین منزلت می باشد که امام رضا « از آن برخوردار بود.

امام رضا \llcorner به دنبال انجام وظایف خود به عنوان کسی که منزلت امامت را دارا بود و همچنین فرزندان ایشان؛ از باب این که امام، کسی است که ارائه طریق می کند و راه رسیدن به هدف را به فرد و جامعه نشان می دهد زیرا امام از طرف خداوند منصوب شده و دارای علم لدنی و عصمت می باشد به وظایف خود که عبارت بودند از: اجرای حدود و احکام الهی، پاسداری از جامعه اسلامی در برابر هجوم بیگانگان، تقسیم سرمایه های عمومی میان افراد جامعه، ایجاد وحدت و انسجام میان اقشار جامعه اسلامی، حمایت از مظلومان، حفظ دین از تحریف و دستبرد بدعت گزاران و کجاندیشان از شئون و وظایف امامت است عمل کردند و بدیهی است ابزار تحقق این شروط قدرت اجرایی و سیاسی می باشد. به عبارتی امام رضا \llcorner با همه کمالات معنوی و روحانی دارای وظایف و شئون بسیار مهم سیاسی و اجتماعی نیز می باشد و مقام امامت همان طور که با کتاب و وحی در ارتباط وثیق است با مسائل مهم سیاسی در ارتباط است. لذا با وجود این وظایف و حقوقی که امت اسلامی و جامعه آن زمان از امام طلب داشت، مانند: ارتقای دین داری امت و تلاش در آموزش دین به آنها و... در واقع وظایف امام همان حقوق مردم است بر امام رضا \llcorner و متقابلاً حقوق امام بر مردم و جامعه که عبارتند از: شناخت امام رضا \llcorner به صورت مشخص و ویژگی های وی (که آمدن امام رضا \llcorner به ایران باعث شناخت مردم از ایشان می باشد) مودت و دوستی نسبت به امام رضا \llcorner و دشمنی با دشمنان آنها (عشق و علاقه مردم ایران به امام رضا \llcorner به حدی بوده است که الآن بعد از 1200 سال حضور حرم مطهر ایشان در بین مردم ایران، همه روزه، همه ساله میلیون ها زائر به پابوس حرم مطهر ایشان می روند)، اقتدا و اطاعت از ائمه \llcorner ، دریافت فهم و دین از ائمه \llcorner ، ارجاع مسایل به ائمه \llcorner و تسلیم در برابر احکام آنها، وفاداری به عهد و بیعت امامت ائمه \llcorner که همه این مسائل به واسطه انجام وظایف از ناحیه امام رضا \llcorner و فرزندان ایشان باعث شد که مردم ایران تمام این مسائل را رعایت کنند. لذا اجرا و ایفای نقش نتایج و آثاری را به دنبال دارد که ما اکنون این آثار را می بینیم و قابل لمس در لایه لایه های فرهنگ مردم ایران می باشد. تثبیت تشیع اصیل امامتی، فراگیر شدن فرهنگ رضوی و مهدوی و انتظار امام موعود \llcorner ، هدایت تشیع محبتی به تشیع اعتقادی بالاترین دستاوردهای این نقش ها می باشد. در نتیجه می توان به این چارچوب مفهومی در رابطه با «نقش» رسید که نقش در واقع همان عملکرد، شیوه ها روش ها و فعالیت های شخص دارای منزلت برتر در جامعه می باشد که تأثیرات بسزایی را در هدایت صراط مستقیم به مردم می دهد. لذا این چارچوب را هم برای ائمه (ع) در مراحل بالاتر و هم برای فرزندان ایشان در مراحل پائین تر در نظر گرفت. در این

راستا به الگویی که دست یافتیم در زیر توجه نموده که ما تمام کار پژوهشی را طبق این الگو پیش
رفته ایم:

چارچوب مباحث

گسترش

